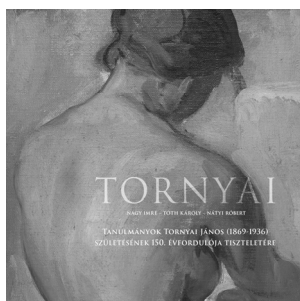

N. KOVÁCS ZITA

Az ismeretlen Tornyai

NAGY IMRE – TÓTH KÁROLY – NÁTYI RÓBERT:
TORNyai. TANULMÁNYOK TORNyai JÁNOS
(1869–1936) SZÜLETÉSÉNEK 150. ÉVFORDULÓJA
TISZTELETÉRE

**Tornyai János Múzeum
Hódmezővásárhely, 2019
304 oldal**

”

A magyar képzőművészeti élet talán legjelentősebb és legfigyelemreméltóbb eseményei 2019-ben a hódmezővásárhelyi Tornyai-emlékvé rendezvényei voltak, amelyek során Tornyai János életművét, emberi és művészi létezését az eddigi legteljesebb gyűjteményes tárlattal, azt kísérő kiállítási katalógussal, tudományos konferenciával, valamint az azt dokumentáló konferenciakötettel mutatta be a festőművész nevét viselő hódmezővásárhelyi közgyűjtemény. A Tornyai művészetét egészen új megvilágításba helyező rendezvénysorozat zárását követően, 2020-ban az új kutatási eredményeket a Tornyai János emlékvé kurátorának, dr. Nagy Imrének, a múzeum nyugalmazott művészettörténész igazgatójának a szerkesztésében megjelent impozáns tanulmánykötetben publikálták. A Tornyai János Múzeum igazgatója, dr. Miklós Péter előszavával, dr. Tóth Károly által összeállított életrajzi kronológiával megjelent kötetben három szerző tollából öt, a Tornyai-életművet revidáló, művészettörténeti helyét és jelentőségét meghatározó fontos tanulmány olvasható. Dr. Nagy Imre művészettörténész, dr. Nátyi Róbert művészettörténész, dékán és dr. Tóth Károly művészettörténész magyar nyelven (és rövid angol rezümékkel kiegészített) tanulmánykötete bár műfaji meghatározása szerint nem monográfia, a szerzők mégis a művész életének és művészetének szakszerű, tudományos feltárását, interpretálását és értékelését, pontosabban annak átértékelését végezték el. Minden elérhető forrás felhasználásával tárták fel Tornyai János életét, minden fellelhető műve alapján elemezték és értékelték művészetét a szűkebb és tágabb értelemben vett kulturális, művészeti környezetében, minden olyan korabeli és kortárs magyar és európai hatás viszonylatában, amelyet meghatározónak vélték, vagyis teljes egyéni minőségében és történeti meghatározottságában tárgyalták az életművet. A téma és

a kötet monografikus voltát igazolja az is, hogy benne és általa Tornyai János művészetének individuális rangja egészen új értelmezést kapott, a festőművész életművének értéke, egyedisége és jelentősége egészen új megvilágításba kerülhetett. Az imponáns megjelenésű – a szerkesztő Nagy Imre és a grafikus tervező Szántó Mira Judit által formába öntött – 149 színes reprodukcióval és 33 archív fényképpel, dokumentummal illusztrált 304 oldalas kiadványban számos korábban nem publikált fényképfelvételt és reprodukciót adnak közre, amelyek válogatásával (és kivételesen szép, a faktúrát is látni engedő nyomdai kivitelezéssel!) – az életmű korszakainak és ciklusainak, műfajainak hangsúlyait újraértelmezve – releváns módon mutatnak be egy új, egy korábban nem ismert Tornyait. A szerzőknek sikerült új kontextusba helyezniük a festőnek a korábbi kutatás által túlzottan a Munkácsy-hagyományokban gyökereztető, realista alföldi festészetként interpretált tájképfestését, s így Tornyai festészetének valódi hangsúlyait, modernizmusának gyökereit és jelentőségét átértékelniük.

Előre kell bocsátanom, hogy a kötet sokkal hosszabb értékelést kívánna, mint amit egy folyóirat lehetőségei nyújtanak. Már maga a téma is olyan rendkívül fontos, izgalmas és értékes, oly különlegesen érdekes, olyan egyszerre lenyűgözően olvasmányos, tényszerű, ugyanakkor mélyen megrendítő a művészettörténet-írás és a közönség számára is, akkora ajándék, és olyan lelkiismeretes, a legapróbb elérhető részletekig, adatokig hatoló munkával feltárt, elemzett, értelmezett, ahol szükséges, ott mindenki számára közérthetően megfogalmazott, olyan széles történelmi, művészettörténeti és művészetelméleti perspektívába ágyazott, hogy mindenképpen részletes, alapos recenziót kíván. Ilyen fontos témájú, tudományos alaposságú kötet a magyar művészet történetében napjainkban ritkán jelenik meg. Nagy öröm, hogy megjelent, és külön öröm, ha részletesen lehet írni róla.

A kötet kezdő tanulmányában Nagy Imre mutatja be Tornyai életútját, amelyben értékelő összegzést olvashatunk a Tornyai János Múzeum gyűjteményére és az életmű ismert műveire támaszkodó új kutatási eredményekről is. A szerző a korábban ismeretlen források, fényképfelvételek, grafikai lapok és műalkotások publikálásával, műelemzések segítségével mutatja be a 30-31 éves fiatal festőt, aki nemcsak a vásárhelyi kulturális és művészeti élet megteremtésében, elindításában játszott igen fontos szerepet, de ő volt „a vásárhelyi emberek életének hú krónikása, aki valóban belülről nyújt láttelepet az alföldi parasztság életének kiválasztott pillanatairól”. Tornyai pályájának változásai, a festő és Kovács Mári kapcsolatának, alkotásainak párhuzamai, ösztönös megnyilvánulásai izgalmas részletei impulzívan, az alkotások tükrében tárulnak fel az olvasó előtt. Nagy Imre másik tanulmányában a festő és a nő, a műzsaik viszonyát, a művek létrejöttében játszott szerepük vizsgálja, rávilágítva számos fontos összefüggésre, amelyek akár újabb tanulmányok kiindulópontját jelenthetik majd. A szerző kutatásainak köszönhetően ma már egyértelműen kimondható, hogy Tornyai életművének egy igen fontos része ismeretlen volt számunkra: bár érintőlegesen említésre kerültek és kiállítások alkalmával is bemutatták egy-egy aktképét és nőábrázolását, sajnos korántsem a művek kvalitásának és az életmű tekintetében releváns számának megfelelően. A szerző arra hívja fel figyelmünket, hogy „Tornyai életművének fontos részét jelentik a nőábrázolásai és aktjai is, így az oeuvre egészét értékelve kell helyét a huszadik századi magyar piktúrában kijelölni” – amelyet rendkívül alapos kutatással alátámasztva, mégis érzékletesen, a modelleket ábrázoló archív fényképfelvételek beazonosításával, adatolásával publikációjában a legnagyobb örömről meg is tesz.

Nátyi Róbert tanulmányában Tornyai János stílusának, modernizmusának gyökereit kutatja – a 2020-ig publikált szakirodalom áttekintésével – és revidálja az alföldi festészet egyik legegységesebb mestere művészettörténeti helyének korábbi meghatározásait, az életművet meglehetősen leegyszerűsítő szakirodalmi „toposzokat”, többek között Bodnár Éva 1956-ban, majd 1986-ban megjelent két monográfiájának hangsúlyait is. A korábban egyértelműen és szinte kizárólagosan az alföldi festészethez tartozónak ítélt Tornyai-életműben Nátyi Róbert rámutat a festő spontán, ösztönös, mégis programszerű művészetének valódi eredőire. Tornyai stílusának formálódását, változásait életműve jelentős stációinak tartja, amelyet a művészettörténeti értekezések, értékelések vizsgálatával, a művész leveleinek, kiadatlan naplójának idézeteivel mutat be. Nátyi Róbert tanulmányában feltárul előttünk egy másik, egy korábban ismeretlen Tornyai, aki „ahogyan festményeinél is, számtalan változatban dolgozta fel az őt érdeklő témákat, keresve-kutatva a megfelelő megoldásokat, alkotásról-alkotásra finomítva az eredményt, úgy írásaiban is vissza-visszatért az éppen őt izgató kérdésekhez, lépésről-lépésre kikristályosítva a letisztázott gondolatokat.” A Tornyai János Múzeum 2019-es életműtárlata egyik legnagyobb revelációjának tartja a szerző az impulzusok hatására változó stílus különleges fejezeteit: Tornyai aktsorozatát, ritka csendéleteinek darabjait, Cézanne művészetének hatását, az 1907-es pusztai képek sorozatán megkezdett festői kifejezőmód új irányait, árnyalatait, az 1910-es évek mártélyi színlátomásainak Baján születő, majd Szentendrén kiteljesedő utolsó, új korszakát. A szerző nem fél tanulmányában felmutatni egy egészen más Tornyait, akinek „legjobban sikerült tágjai, enteriőrjei, csendéletei, aktjai túlmutatnak az alföldi festészet körén (...) így kijelenthetjük, hogy Tornyai János autonóm, ugyanakkor felfokozott, lázas művészete kivételes értéke a 20. századi magyar festészetnek.”

A kötet harmadik tanulmányában Tóth Károly Tornyai párizsi időszakát, a festő 1894 és 1897 között a francia fővárosban töltött éveinek eseményeit, főként Munkácsyval történt találkozását, kapcsolatát, a századvég franciaországi tapasztalatainak és élményeinek művészetére gyakorolt hatásait tekinti át. A szerző a korábban ismert forrásokra, a festő leveleire, naplóira, a kortársak beszámolóira, újságcikkekre, publikációkra, a legújabb (részben saját) kutatásaira támaszkodva, Tornyai beszámolóinak utólagos, torzító tendenciáinak feltárásával új perspektívát nyit az életmű értékelésében. A festő párizsi éveinek és Munkácsy Mihály hatásának jelentőségét vizsgálva Tóth Károly tanulmányában rávilágít arra, hogy a Párizsban töltött időszak művei, illetve a Julian Akadémián és Munkácsy műhelyében töltött idő valójában egyáltalán nem gyakorolt stílusosan kimutatható hatást művészetére. A szerző feltárja, hogy a párizsi időszak pusztán Tornyai világképéhez, kulturális horizontjának kitérítéséhez járult hozzá erőteljesen, „sem az 1900-as évek elején, sem későbbi, oldottabb, egyénibb festői megoldásai sem vezethetők le közvetlenül Tornyai párizsi tanulmányaiból, vagy az ott elsajátított festői gyakorlatából”, így az életmű egészét tekintve jelentősége a XX. század második felének művészettörténet-írása állításával szemben igen csekély. Tóth Károly második, *Az alföldi festészet* című tanulmányában arról értekezik, hogyan járult hozzá Tornyai az alföldi festészet fogalmának kialakulásához s a művészettörténeti fogalom létrejöttéhez. A Tornyai-életmű újraértékelésének szükségességéhez véleménye szerint nagyban hozzájárul az a tény, hogy „az 1948 után fellépő, a szocialista realizmus előképeit felmutatni akaró új művészettörténet írás és az ehhez kapcsolódó muzeológiai fordulat” Tornyai Munkácsyhoz fűződő kapcsolatát lényegében eltorzította, túlértékelve annak jelentőségét. „A cél az lett, hogy az alföldi festőket minél markánsabban a Munkácsy legitimálta realista hagyományhoz kössék.”

E torzítás eredményeképpen Tornyai életművéről szinte napjainkig egy egészen más, talán hamis, de legalábbis nem releváns interpretációt ismerhettünk. A tanulmánykötet ennek a hamis interpretációnak a korrekcióját végezte el felmutatva, hogy Tornyai művészetszervező tevékenysége mellett nem Munkácsy vélt hatása miatt, hanem főként a sajátos, esszenciálisra redukált alföldi képtípus megteremtése okán lett a XIX–XX. század fordulóján létrejött alföldi festészet mint regionális művészeti jelenség hiteles képviselője.

Bár Bodnár Éva 1956-ban, majd 1986-ban megjelent, alapműnek számító monográfiái óta többen is kutatták a Tornyai életművet, valójában senkinek nem sikerült áttörni azt az értelmezési falat, amely a festő művészetének lényegét eltakarta. Nagy Imre, Tóth Károly és Nátyi Róbert hosszú éveken át folytatott kitaró és kiváló munkával igyekezett feltárni, illetve újraértelmezni a levéltári, adattári forrásokat, hogy minél átfogóbb ismeret birtokában mutathassák be az igazi Tornyait. A Tornyai János Múzeum kiadásában megjelent tanulmánykötet azt is jelenti tehát, hogy általában egyazon művészetnek akár ellentétes értelmű interpretációi is léteznek és létezhetnek egyszerre, egyidejűleg, egymás mellett, s hogy nincs forma, amelynek tartalma ne lehetne interpretáció kérdése. De Tornyai életművéről gondolkodva figyelmeztetés és fontos megállapítás is egyben: hogy mit jelent Tornyai művészete, hogy modern volt-e festészete vagy sem, nem egy korstílushoz vagy művészeti csoportosuláshoz, irányzathoz való tartozás vagy nem tartozás mentén dől el, hanem sokkal inkább egyfajta individuális tájékozódás és kiválasztás mentén. Ma már egyre világosabb (hála e kötetnek is), hogy a modernizmus fogalma nagyon nehezen értelmezhető, nagyon relatív, különösen itt, Európa keleti felében, és koronként is nagyon változó, mit tekintünk progresszívnek. A kötetből megismerhető, hogy Tornyai a saját útját járta, hogy művészetével és sajátos képtípusával megteremtette az alföldi festészetet, hogy belekóstolt sok mindenbe, megtanult sok mindent, amit fontosnak tartott, de azután továbblépett. Habár a magyar földhöz, az Alföldhöz, a nőkhöz és az alkotóművészethez való vonzódása nem független a kor mélyén rejtőző szellemi áramlatoktól, és azok olykor felszínesebb divatjától sem, irodalmi elő- és utóképei, párhuzamai éppúgy akadnak, mint ikonográfiai előzményei. Tornyai művészetének legfontosabb sajátossága mégis a választás szabadságában rejlett: „Modernizmusa szándékosan a festői kifejezés eszközeiben, szabadságában nyilvánult meg” (Nátyi Róbert). 2019-ben a festő születésének 150. évfordulója tiszteletére rendezett gyűjteményes kiállítás és emlékév rendezvényei, a 2020-ban kiadott tanulmánykötet remek alkalom volt arra, hogy Tornyai János művészetének „újralfelfedezésével” bizonyítást nyerjen mind a szakma, mind a közönség számára, hogy „Tornyai személyében a 20. századi magyar képzőművészet egyik leginvenciózusabb, legfestőibb, modern alkotóját tisztelhetjük” (Nagy Imre).

Végezetül egy gyakorlatias megállapítás: tekintettel arra, hogy a kötetből mindössze háromszáz darab készült – s ennek közel felét elvitték a kötelezpéldányok, a múzeum cserepéldányai, illetve a tiszteletpéldányok – ezért a kiadvány már a nyomdából kikerülve könyvészeti ritkaságnak számít, s aki a könyvespolcán szeretné tudni az alföldi festészet ezen óriásának tanulmánykötetét, annak bizony igyekeznie kell mielőbb megszerezni azt.